

8. Григорків Ю. А. І. Купрін (Мої спогади) // Современник [Торонто]. 1960. № 2. С. 43.
9. Бєсїда з А. І. Купріним // Петербургская газета. 1905. 4 серпня. № 203.
10. Цвєтков А. Ключі до таємниць Купріна. Пенза, 2013. С. 128
11. Купріна Йорданська М. К. Роки молодості. М: Радянський письменник, 1960. С. 138-139.
12. Сергєєв Цєнський С. Н. Спогади // МОЛ [Московська організація літераторів]. М., 2007. № 2.
13. Фокін П. Портретна галерея культурних героїв рубежу ХІХ-ХХ століть. Т. 2. К. - Р.
14. Автобіографія А. І. Купріна // Вогник [Санкт Петербург]. 1913. №20.

*Земський Ю.С.
м. Хмельницький*

СТОЛІТТЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ

22 січня 1919 р. під стінами тисячолітньої Святої Софії у Києві українці вперше в сучасній історії проголосили свою національну волю об'єднатися та створити власну єдину, суверенну державу. Чи добре ми нині усвідомлюємо значення тієї події? Чи добре українська нація засвоїла досвід подальших подій, що відбувалися з нами? Зважаючи на факт війни, що з 2014 р. мусимо вести проти РФ на власній території, ми легковажимо досвідом, ми надто безпечні. А ще точніше буде сказати словами Т. Шевченка – ми “приспані лукавими та злими людьми”.

Проголошення нашої національної Соборності виявилось, як відомо, лише декларацією, бо і Велика (як тоді називали) й Західна Україна прогнали свої війни століття тому. Наддніпрянщина повернулася під владу Росії, що перерядилася з імперії царської в імперію більшовицьку й була покарана голодомором, репресіями, депортаціями. А Західні наші землі опинилися під польськими, румунськими та чехословацькими (а згодом й угорськими) випробуваннями на національну стійкість. Та чи добре ми нині розуміємо, чому сталося саме так?

Лише за чотири з половиною роки до подій під Святою Софією, в часі розв'язання Першої світової війни – українці Заходу та Наддніпрянщини заявляли по-суті про готовність вбивати один одного. Симон Петлюра, як репрезентант української громадськості на змосковлених землях, в редактованому ним часописі “Украинская жизнь” у Москві, виступив влітку 1914 р. із відозвою “Війна і українці”, де закликав підтримати російський

уряд, наголошуючи при тому на необхідності невідкладного розв'язання останнім українського національного питання в Російській імперії й сподіваючись, що у майбутньому ставлення російської влади до українців зміниться на краще [8]. Власне, йому здавалося тоді, що підтримавши росіян у тій війні, українці доведуть тим самим свою відданість імперії, а відтак заслужать прихильність до себе. Звісно, це був великий самообман, за що згодом й критикували С. Петлюру. Проте, багато українців все ж вважали, що хоч відозва й була злом, але вона була необхідною на той час [2, с. 63]. Якою була “вдячність” Росії своїм вірнопідданим українцям добре проілюструвати, згадавши, що відбувалося у 1914-1915 рр. – закриття українських часописів, як-то газети “Рада”, “Українська хата”, “Село” та інших, поновлення боротьби із так званим “мазепинством”, яким пояснювали провали усіх російських військових операцій, а також погроми й заслання українців з Галичини після приходу туди “братів-визволителів” (зокрема, були арештовані й згодом депортовані Андрей Шептицький та Михайло Грушевський). Показовою є відповідь міністра закордонних справ Росії Сазонова на запит української громади про захист від безпідставних звинувачень (його вважали найбільш ліберальним європейцем в уряді), коли той відповів: “Тепер то й випав найбільш зручний час, щоб раз і назавжди покінчити з вашим українством” [3, с. 23]

Водночас, українці Західні через свій національний координуючий орган громадським життям – Головну Українську Раду у Львові, назвавши Росію історичним ворогом України, висловили у 1914 р. сподівання, що перемога над нашим національним поневолювачем дасть нагоду усім українцям нарешті об'єднатися та визволити Україну. Тоді ж, Головною Радою було створено Українську бойову управу, котра розпочала формування легіонів Українського Січового стрілецтва [2, с. 64-65]. А також показово, що українці-емігранти з Наддніпрянщини, котрі проживали на той час у Львові створили організацію з надзвичайно красномовною назвою – Союз визволення України, де об'єдналися Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Микола Залізняк та інші, аби проводити широку національно-культурну просвітницько-інформаційну роботу серед українців, й у тому числі серед полонених, які були підданими російського царя.

Не менш суттєво різнилася політична позиція та реальна діяльність українців Наддніпрянщини та Західних земель у часі розпаду імперій, відповідно Російської та Австро-Угорської. Центральна Рада, як відомо протягом усього 1917 р. переважно лише мітингувала, проводячи конгрес, військові та селянські з'їзди, готуючись до установчих зборів тощо. А водночас із тим – демонструвала цілковиту політичну сліпоту, вірячи у можливість демократичних перетворень у Росії й відповідно обмежуючись лише претензіями на автономію України в складі демократичної

Російської республіки (про що мовилося у всіх трьох Універсалах, котрі з'явилися впродовж 1917 р).

Засліплені вірою в російську демократію, очільники Центральної Ради (що майже усі були соціалістами за політичними переконаннями) не прийняли можливості взяти усю владу в свої руки після збройного виступу українських військових, організованого Військовим клубом імені Павла Полуботка на чолі з Миколою Міхновським, що відбувся в ніч із 17 на 18 липня 1917 р. Більше того, Центральна Рада змусила цих повстанців роззброїтися й повернутися до казарм, а згодом усіх їх було відправлено на передову Румунської ділянки фронту й фактично вони були приречені таким чином на загибель [4, с. 248].

Так само злочинно, як з'ясувалося в ході наступних подій, поставилися діячі Центральної Ради до військово-організуючих дій генерала Павла Скоропадського, котрий підтримав добровільний рух українців зі створення військової формації – Вільного Козацтва. Розпочався цей рух з весни 1917 р. на Звенигородщині й до осені охопив усю Київщину, Волинь, Херсонщину, Полтавщину та Чернігівщину. Всеукраїнський з'їзд Вільного Козацтва, що відбувся в жовтні 1917 р. у Чигирині репрезентував 60 тис. організованого козацтва. Покладаючись саме на ці сили П. Скоропадський вже навіть почав формувати Перший український корпус. Але Центральна Рада злякалася цих дій, бо запідозрила, що “генерал Скоропадський зробить переворот і створить якийсь інший уряд...” [3, с. 204]. Тому ці зусилля були знічевлені, а вже за два місяці, у січні 1918 р., УНР не було кому захищати від більшовиків й трапилася трагедія під Крутами.

Усе це безглуздя дій українських соціалістів на той час видавалося їм за правильну й безальтернативну позицію. Ось що записав у своїх спогадах на еміграції один із чільних політиків Центральної Ради й голова українського уряду (що називався тоді Генеральним секретаріатом) Володимир Винниченко: “Всякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалося смішним, абсурдним, безглуздим. Для чого? Де ми знайдемо більше того, що ми матимемо в Росії? Де по всьому світі є такий демократичний, всеохоплюючий лад? Де є така необмежена воля слова, зібрань, організацій, як у новій, великій революційній державі?... На конференції української соціал-демократичної робітничої партії в квітні (1917 р.) питання про самостійність зустріло майже однодушне негативне відношення... Що ж до самостійности, то ми навіть уважали небезпечним для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії” [1, с. 43-44].

Отож наші Наддніпрянські політики, виховані (ще в дореволюційний час) політичним всеросійським рухом боротьби з самодержавством – свято й сліпо вірили в соціалістичні й демократичні гасла, нічого не розуміли-

ся на державо-будівництві й навіть нищили ті цінні державотворчі справи, що стихійно поставали з середовища українського народу. Навіть через півтора століття (після ліквідації російським царатом решток козацького устрою в Україні) в українських селян не згинула національно-генетична пам'ять про свою козацьку, волелюбну ідентичність й вони стихійно постали до організації загонів Вільного Козацтва, знаючи, що зберегти себе й своє добро можна лише збройно захищаючись. Натомість, змосковлена наша інтелігенція на той час жила ілюзіями віри у “всесвітнє братерство трудових народів”.

Розпад Австро-Угорської імперії, разом із її програшем в союзі Центральних країн у Першій світовій війні, не застав зненацька українську еліту Західних земель. Українські послы (як тоді називали депутатів) у Віденському парламенті заявляли, що найвищим ідеалом української нації є злиття Східної Галичини й Наддніпрянщини в одній Українській Народній Республіці. Й це промовлялося ще наприкінці 1917 р., тобто за рік до подій розпаду Австро-Угорщини [5, с. 23]. Коли ж цісар видав знаменитий Маніфест 16 жовтня 1918 р. (про право націй на самовизначення) українці Західних земель (депутаціями від Галичини й Буковини та за письмової підтримки Закарпатців) вже 18 жовтня створили Українську Національну Раду, як орган керування подіями на українських землях колишньої Австро-Угорщини [5, с. 29]. Наступного дня, 19 жовтня Національна Рада обрала виконавчі органи (де очільниками були обрані Євген Петрушевич, Кость Левицький та Омелян Попович), яким одразу було поставлено завданням – організація Української держави [5, с. 33].

Далі, як відомо, розв'язалася польсько-українська війна (оскільки поляки не визнавали права українців на створення власної держави), розпочалося формування Української Галицької армії, 13 листопада була проголошена Західно-Українська Народна Республіка. Й увесь цей час велися перемовини з Києвом про об'єднання усіх українських земель в одній державі – Українській Народній Республіці.

1 грудня 1918 р. у Фастові делегації урядів УНР та ЗУНР провели погоджувальні перемовини з питання об'єднання. А 22 січня 1919 р. на Софіївському майдані Лонгин Цегельський зачитав грамоту Української Національної Ради про згоду входження Західних земель до складу УНР, а Федір Швець від імені Директорії зачитав Акт Злуки й відтак, проголосив створення єдиної незалежної Української Народної Республіки.

На час проголошення Соборності, Директорія вже тиждень перебувала у стані війни з більшовицькою Росією. Надіслана до Москви делегація на чолі з Семеном Мазуренком ні про що не змогла домовитися. Військові загони російських більшовиків ще 3 січня захопили Харків, 12 січня були у Чернігові, а коли Володимир Чехівський від імені уряду Директорії те-

леграфом намагався з'ясувати чим викликаний рух радянського війська на територію України, комісар закордонних справ Г. Чичерін відповів: “совіцький російський уряд немає відомостей про просування війська Російської Соціалістичної Федеративної Совітської республіки на територію України” і прохав “подати точні дані про факти” [9, с. 31]. Як добре це впізнається українцями й нині – через сто літ, тактика просування своїх імперіалістичних інтересів у Росії не змінилася: “нас там немає, про що питаєте – не розуміємо, надсилайте точнішу інформацію...”

Саме за таких обставин, в умовах наближення більшовицьких російських військ до Києва, наступного дня після проголошення Акту Злуки, Директорія організувала проведення так званого Трудового конгресу. Впродовж 23-28 січня близько 300 делегатів намагалися домовитися: яким чином забезпечити доступ до влади трудовому народу, як облаштувати ефективну роботу рад, багато уваги приділялося революційній ситуації в Європі (зокрема в Німеччині, після її поразки в світовій війні), філософствували про важливість переходу революції у її соціалістичну фазу й тому подібне [9, с. 62-63]. Лише поодинокими голосами (в промовах, наприклад С. Петлюри та Є. Коновальця) звучали заклики, що понад усе й першочергово потрібно організувати оборону України проти наступу російських більшовиків [9, с. 62].

Отож, замість організації оборони щойно створеної Соборної Української Народної Республіки, керманічі України дискутували й сперечалися щодо того, як влаштувати владу, аби забезпечити доступ до неї трудових верств. Власне, більшість учасників Трудового Конгресу були представниками різних соціалістичних партій (соціалістів-демократів, соціалістів-революціонерів, соціалістів-федералістів), тож вони заявляли, що бажать побудувати в Україні устрій, подібний до теоретично привабливої для них радянської влади, лише без перегинів до яких вдавалися російські більшовики. Як оцінили цих будівничих “українського соціалізму” згодом росіяни, добре пам’ятаємо за перебігом подій у наступні два десятиліття – 20-х – 30-х років, коли усі, хто не перебував у більшовицьких лавах в період боротьби за владу – були “вичищені” з рядів “будівничих світлого майбуття” й переважно знищені, на підставі звинувачень в буржуазності, куркульстві, співробітництві з іноземними розвідками і т. п.

Для кращого розуміння причин перемоги більшовиків у тій кровопролитній війні, нагадаймо, які теоретичні проблеми осмислював їхній вождь й до яких практичних дій (аби реалізувати теорію) вдавався. У період з 1914 р. по 1919 р. В. Леніним були написані наступні (вказу лише найважливіші) державотворчі праці: Про право націй на самовизначення (1914 р.), Підсумки дискусії про самовизначення (1916 р.), Військова програма пролетарської революції (1916 р.), Поворот в світовій політиці

(1916 р.), Держава і революція (1917 р.), Про державу (1919 р.) На жаль, ніхто з українських політиків-соціалістів, котрі волею долі опинилися біля керма в ході революційних подій 1917-1921 рр. ніяких подібних праць (з проблем державобудівництва) не писав ні до вказаного часу, ні під час подій революції. Й усі вони переймалися лише проблемами влаштування так званого справедливого устрою, в інтересах верств трудового народу. Й поодиноким політикам державницького (державотворчого) мислення, як-то М. Міхновський, П. Скоропадський, В. Липинський не залишалось змоги бути почутими.

Звісно, усім відомо, як гнучко, зі швидкістю та чутливістю флюгера більшовики вдавалися до зміни тактики своїх дій. Усі ті передреволюційні Ленінські заяви про право націй на самовизначення й навіть жорстка критика царизму, як тюрми народів, були відкинуті й забуті після захоплення ними влади. Й усі методи царського гноблення виявилися дитячими забавками, у порівнянні з “вишуканістю” розправ, які впроваджені були більшовиками. Але важливо наголосити, вони не просто здійснювали переворот, вони мали чіткий теоретичний план подальших дій і добре розуміли, що для збереження влади її щонайперше треба захистити військово. Вони розуміли, що не менш потрібними є хліб і вугілля (які наявні лише в Україні), а тому, щоб їх взяти – брехливо обіцяли: “Землю – селянам, фабрики, заводи – робітникам, мир – народам”. Чого тільки вартує (як яскравий документальний доказ) інструкція Л. Троцького пропагандистам-агітаторам, які відряджалися в Україну. Він сам називав її десятьма заповідями, де цинічно навчав методології задурманення українських селянських голів, чітко вказуючи, що треба казати, а чого в жодному разі не згадувати, заперечувати, відмовлятися тощо. “Пам’ятайте, – говориться в інструкції, – так чи інакше, але нам необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею і Радянська влада і ми з вами...” [6].

На жаль, Українська Наддніпрянська еліта виявилася не здатною належно протистояти такій теоретично осмисленій та гнучкій (у відповідності до змін життєвих вимог) більшовицькій тактиці. Й по мірі захоплення більшовиками України, вже з березня-квітня 1919 р. значне число цих політичних романтиків (як приміром, В. Винниченко, М. Христюк, М. Шаповал) вдалися до втечі в еміграцію. Ті ж, хто залишився вести боротьбу, вже були приречені на поразку. Більшовикам вдалося спочатку “правильними” гаслами збити несприйняття українським селянством ідей комуні, згодом непманівськими поступками призвичаїти до нових умов життя та праці, а водночас – накинути українцям злочинну ідеоло-

гію “класової ненависті чесних трударів до різних дрібнобуржуазних та буржуазних елементів”.

Власне, отими троцькістко-ленінськими агітаторами, активістами, більшовиками-комуністами, комсомольцями у середовище українства було привнесено почуття недовіри, підозри й зрештою ненависті до усіх, хто не хоче “чесно поділитися” своїми статками, майном, худобою, землею з селянською біднотою. Так з’явилася в українських селах та містах люта ненависть поміж людьми, до своїх же сусідів, земляків. А більшовицька влада, пропагандою та відповідними практичними діями уміло такі настрої підтримувала і культивувала.

На останок, згадаємо, що Західні українці, опинившись під владою поляків, навпаки – національно консолідувалися. Саме там у 20-х – 30-х роках виникає гасло: “Свій, до свого, по своє”. Українці створюють свої об’єднання та кооперативи, як у виробничій сфері, так і в торгівлі. Гуртом фінансують створення національних народних шкіл та культурних осередків (найбільш поширеними формами стали так звані українські доми та хати-читальні). Тож природно, що в Західній Україні ніколи й не зникало розуміння важливості власної держави й більше того, розгорнулася справжня боротьба з поляками за права в задоволенні власних національних інтересів. А окремі відчайдухи (переважно, молодь), котрі згуртувалися в Організацію Українських Націоналістів – поставили своїм завданням задачу-максимум, розгорнувши свою діяльність під гаслом: “Здобудеш Українську Державу, аби згинеш в боротьбі за неї”.

Теперішня Росія нічого зі свого історичного досвіду тактичних дій не забула й не відкинула, лише модернізувала, оновила. Адже дотепер чуємо, що найвищі її посадовці, нас, українців називають своїми “братями”, “братським народом”. Проте, звісно, не усіх. “Братами” є ті, хто “не хоче війни”, хто готовий “домовлятися”, хто хоче “співробітничати й разом розвиватися”. Але є серед нас – як нам повідомляють ті ж “брати” – “фашисти”, “злі націоналісти”, хто “ненавидить” (ім не зрозуміло за що) Росію, хто нібито “хоче війни”, хто “продався америкосам” і т. п. Звісно, це не просто якась політична шизофренія, це відверта й неприхована тактика на розкол українців, на наше внутрішнє протистояння, ми тут поміж себе маємо знову ненавидіти один одного, бо одні з нас “хочуть миру”, а інші, нібито “лише війни”. На підтримання саме таких настроїв поміж українцями працює й чимале число “наших” політиків, так званої “п’ятої колони”. Отож кордон, який розділяв українців на час розв’язання Першої світової війни по річці Збруч, теперішні росіяни, як і більшовики після Революції 1917 р. прагнуть вмонтувати безпосередньо у наші мізки, плекаючи у нас постійні сумніви – “навіщо воювати?”, “навіщо підтримувати

політиків, які “хочуть” війни?”, “а чи не всі вони, ті політики однакові?”, “а чи потрібна нам взагалі така держава?”

Мовлячи про важливість історії як навчительки життя, про врахування нашого гіркого національного досвіду через втрату власної державності століття тому, уважно прислухаймося та чуємо наших сучасних політиків. Адже про що мовлять нам більшість з них, чи не про ті ж соціалістичного змісту зваби? Вони нам обіцяють низькі тарифи, підняття добробуту, гарантують “домовитися” про мир... й зовсім не багато з них говорять про засоби й інструменти посилення обороноздатності країни, можливості повернення нашої територіальної цілісності, укріплення позицій держави на зовнішній арені, варіанти розв’язання проблеми енергетичної незалежності тощо. Якщо ми знову помилимося з їхнім обранням, вони звісно зможуть, як і сто літ тому, навесні 1919 р. знову емігрувати, але що тоді відбуватиметься в Україні...?

Тож будьмо уважними й вимогливими до політиків сьогодення, пам’ятаймо гіркий досвід національних втрат через поразку Української революції 1917-1921 рр., не допустімо непоправних помилок.

Джерела та література:

1. Винниченко В. Відродження нації. – Київ-Відень, 1920. – Частина 1. – 348 с.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920). – Мюнхен, 1969. – 543 с.
4. Земський Ю. Зародження українського модерного націотворення: монографія. – Городок: Бедрихів край, 2018. – 256 с.
5. Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали: Галичина в рр. 1918-1920. – Відень, 1922. – Книга п’ята. – 228 с.
6. Пам’ятайте, московські методи не змінилися. Інструкція агітаторам-комуністам на Україні. Речь народного комисара тов. Лейбы Троцкого. – URL: <http://www.yatran.com.ua/articles/809.html>
7. Петлюра С. Статті, листи, документи. Видано Українською Вільною Академією Наук у США – Нью-Йорк, 1956. – 480 с.
8. Петлюра С. Война и украинцы // Украинская жизнь. – 1914. – Число 7. – С. 3-7.
9. Христюк Павло. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917 – 1920 рр. – Б.м., 1922. – Том IV. – 192 с.